

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

Горобець С., Бутко С. **Хроніки війни більшовиків з українським народом. Голодомор 1932–1933 років на Чернігівщині: виконавці злочину. – Чернігів: Десна Поліграф, 2016. – 184 с.**

З давніх пір існує максима, яка гласить: «Найкращий подарунок, який добро може зробити злу, – це мовчати про нього». Сили добра часто бувають поблажливими, не злопам'ятними, сором'язливими. Можливо, тому у нас порівняно мало наукових досліджень та науково-популярних видань про служителів зла, в даному випадку – безпосередніх виконавців злочинної політики радянської влади щодо українського селянства, включно з штучно організованим Голодомором.

Мабуть, не випадково книга розпочинається твердженням: «Частина українців, як і народів колишньої комуністичної імперії, а також країн Заходу, ще й тепер мають переконання, що еталоном абсолютного зла, злочинів проти людяності, геноциду є діяльність націонал-соціалістичної Німеччини під час Другої світової війни. Саме тому для багатьох в Україні та в світі було шоком усвідомлення жаху і масштабів тільки одного із багатьох злочинів комуністичного тоталітарного режиму – Голодомору-геноциду українського народу в 1932–1933 рр.» [с. 3]*. Це порівняння виступає своєрідним камертоном усього дослідження. Бо дійсно у випадку з нацистською Німеччиною сформувалися чіткі переконання, а от щодо політики СРСР поки що спостерігається шок, жах і певна розгубленість. Деякі сторінки праці С. Горобця й С. Бутка з описом звірств чернігівських активістів, зробленим на основі, підкреслимо, радянських джерел, цілком порівнювані з відомими з літератури тортурами нацистів. Чітко орієнтована на з'ясування одного з найстрашніших злочинів проти людства й людяності настанова підкреслюється й вдалим оформленням книги. На першій обкладинці – фрагмент відомої картини В. Верещагіна «Апофеоз війни» націлює на сприйняття тексту як історії саме *війни*, а завершується видання типовим радянським агітаційним плакатом доби «побудови основ соціалізму»: «Сплошной коллективизацией бедняцко-средняцких хозяйств укрепим смычку пролетариата с крестьянством, ликвидируем кулачество как класс». Виділені і розміром (удвічі більші), і чорним кольором останні слова дають зрозуміти, які справжні цілі ставили перед собою більшовики, приступаючи до «суцільної колективізації». З ліквідацією «куркулів», а разом з ними мільйонів українських селян, вони впоралися успішно.

Дуже важливою, на нашу думку, є принципова позиція авторів щодо відмови від вживання традиційної «комуністичної термінології»: «яка була спрямована на ретельне маскування злочинної політики. Так, термін «колективізація» насправді був закріпаченням селян; «ліквідація куркульства як класу» означало фізичне знищення успішних селянських господарів [...]; «індустріалізація» насправді означала форсоване створення потужної військової промисловості для підготовки майбутньої загарбницької війни; «культурна революція» реально була створенням духовної в'язниці для суспільства». Масове тиражування цієї та їй подібної термінології стали суттєвим фактором «неперервної інформаційної війни проти власних громадян» [с. 5].

Варта уваги також теза авторів, що в суті своїй більшовицький режим виявився імперіалістичним, а його адепти – «звичайнісінькими імперіалістами» [с. 5].

У рамках цієї парадигми й аналізується на прикладі членів партосередку одного села найнижча ланка «цілого апарату насильства» – активістів с. Петрушин (тепер Чернігівського району). Головним джерелом для створення своєрідного групового портрету стали партійні документи осередків КП(б)У Чернігівського повіту, згодом однойменного району та спогади свідків. До речі, цей портрет можна вважати типовим. Якихось аж надто яскравих особистостей серед більшовицького активу

* Тут і далі в квадратних дужках вказані сторінки рецензованого видання.

даного села не спостерігалось. Найвидатнішим уродженцем села, мабуть, можна вважати письменника Володимира Дрозда, але ж його талант розвинувся всупереч політиці радянської влади в Україні. Перший розділ рецензованої книги називається **«Комуністична селекція (на прикладі Петрушинського компартійного осередку)»**. Автори, починаючи з 1919 р., ретельно прослідковують, як здійснювалася у селі селекція навиворіт, коли добиралися й цінувалися найгірші, а не кращі. Значну частину джерельної бази становлять протоколи розгляду їхніх посадових зловживань та аморальних вчинків (пияцтво, розпуста, привласнення чужого майна). Утім, серйозних покарань ці люди, зазвичай, не зазнавали. Їхніх керівників значно більше турбувала чистота класового походження, виконання релігійних обрядів, а не ділові чи моральні якості.

Отже, «головним хребтом сталінського режиму стали компартійні кадри». Визначальними особистісними рисами їхнього сукупного портрета, наголошують автори, є наступне: вони «безжальні, непохитні, схильні до насилля і без докорів совісті. Такі й пробилися нагору на початок 1930-х. Всім іншим в тодішніх органах влади чи партійному апараті робити було нічого» [с. 11]. Індивідуальні особливості, звичайно, вносять певні корективи, але не змінюють загалом не надто привабливої характеристики. Варто додати також низький освітній та культурний рівень нових керівників села, відсутність будь-яких згадок про прагнення до його підвищення, ігнорування української мови й «войовничий атеїзм», що знаходив втілення в руйнуванні церкви, цькуванні священиків. Про одну з таких «безжальних революціонерок» написано: «Вірогідно, саме вона топталася по церковних іконах, коли їх вилучали з церкви» [с. 50].

Прикладів безгосподарності й бездарності петрушинських «колективізаторів» можна наводити чимало. Тому й не піднявся в повітря їхній «Червоний літак» – таку претензійну назву отримав місцевий колгосп. Набагато краще у них виходило «розкуркулення», залякування та пограбування «твердоздатчиків», «контрактантів» та інших категорій одноосібників, вилучення продовольства у всіх селян підряд заради виконання непосильних планів, котрі спускалися зверху.

Друга частина книги називається **«Хроніки війни компартійного активу з народом»**. Географічні межі її значно розширені – йдеться про події часів Голодомору, що мали місце у багатьох селах Чернігівського району. Привертає увагу вдало, як на нас, підібрана форма подачі фактичного матеріалу – вона своєю конкретністю, стислістю й переконливістю дійсно чимось нагадує класичні хроніки середньовіччя, тим паче, що й зміст перегукується з подіями сивої давнини: грабунки, набіги, гвалтування, катування, вбивства – й майже повна безкарність тих, хто чинив ці злочини. Треба відзначити, що оприлюднені факти вилучені з фондів партійного обласного архіву. Наявність подібних джерел, з одного боку, засвідчує повну поінформованість влади та органів ДПУ про ситуацію в українському селі, свідомо поставленому на грань голодної смерті, а, з іншого, переконує у слушності спостережень авторів: «радянсько-комуністичний актив повсюдно проявляв себе достатньо одноманітно: хтось пиячив і бешкетував, інші безбожно крали і грабували, треті розмахували зброєю і знущалися над людьми. Якби всіх їх карали належним чином, то досить скоро не залишилося б кому вигрібати в людей хліб та забирати останнє продовольство. Тому для «своїх» вигадали достатньо оригінальні покарання: постійно перекидали з одного села в інше, з однієї керівної посади на другу». На кожному засіданні Чернігівського міськпарткому КП(б)У (а вони відбувалися кожні 10–14 днів) розглядалися кадрові питання, але суттєво вплинути на катастрофічну ситуацію керівники міста й району були не здатні, а швидше імітували бурхливу діяльність. Самі ж засідання перетворювалися на «справжній фарс» [с. 114], бо «щучку» неодмінно кидали в річку: злочинцям навіть вбивство сходило з рук.

Мабуть, варто погодитися з авторами дослідження, що на час новітнього закріпачення селян «абсолютними диктаторами на своїх територіях» [с. 105] стали бандити, люди з садистськими нахилами, грабіжники й злодії. Кремлівська влада свідомо пішла на цей ризикований крок, щоб здійснити сумнозвісну колективізацію і знищити українське село – кістяк нації, що народжувалася в боротьбі за незалежність і власну

державу. І якщо селяни, загнані до колгоспів «Червоний літак», «Червоний жовтень», «Червоний плугатар» та навіть імені Сталіна, так і не змогли за весь період існування СРСР забезпечити країну продовольством (питання, чи ставила сталінська кліка перед собою таку мету взагалі, залишається відкритим), то другу частину підступного плану, московські можновладці виконали майже повністю. Процес формування нації був нагло перерваний, в добу незалежності український народ змушений був вступати як постгеноцидне суспільство. Такі висновки можна зробити, ознайомившись з історією Чернігівського району початку 30-х рр. ХХ ст. Ще раз підкреслимо, вона типова для будь-якого району області й взагалі підрадянської України. Основи антиукраїнської політики розроблялися в Кремлі, слухняних виконавців підбирали ледь не з перших місяців більшовицької окупації.

І якщо вже автори задекларували своє неприйняття радянської термінології, то доречно було б оцінити злочинну діяльність сільських активістів і в рамках парадигми «агресія радянської Росії проти України», «окупація українських територій», якою поступово замінюється традиційна радянська «громадянської війни». Тоді «безпосередніх виконавців» на місцях можна схарактеризувати як своєрідних колаборантів. Якими б міркуваннями вони не керувалися – мріями про всесвітню комуну, шкурними інтересами чи просто через свою недалекоглядність і неписьменність перейшли на бік переможців, але об'єктивно ці люди, і їх було немало, виступили проти свого народу, брали участь в його пограбуванні, приниженні, фізичному знищенні. До речі, їхні господарі розглядали своїх покірних слуг як витратний матеріал, як силу, здатну забезпечити перемогу у війні з народом, і тільки. Ділитися владою навіть з цією частиною відданого й покірного їхній волі люду вони не збиралися. Неодмінною умовою потрапляння хоча б і до низових ланок партійно-радянської номенклатури було повне зречення свого українського походження.

У книзі привертають увагу й міркування про послідовників і наступників злочинців. Можливо, цієї дразливої теми не варто було б торкатися, коли б війна на Сході України не загострила до краю вічні проблеми патріотизму, зради й байдужості. Схоже, ні самі активісти, ні їхні духовні нащадки не покаялися в своїх гріхах перед народом, тим паче своїми односельцями. Відомі лише поодинокі випадки каяття, на яке, наприклад, спромігся автор автобіографічних записок «Червоний апокаліпсис». Тому епілог книги не викликає особливого оптимізму і змушує ще раз нагадати про нагальну потребу всебічного дослідження й засудження зла.

Селяни Чернігівщини боролися проти сваволі й насильства, як могли й уміли. Війни в «білих рукавичках» за умов такого кривавого протистояння бути не могло. Автори зафіксували цей аспект війни – опір селянства, але не розкривали його належним чином. Сподіваємося, що одна з наступних книг «Хроніки» буде присвячена саме цій проблемі, а ідеї, задекларовані у даній праці, знайдуть свій розвиток і продовження, втілюючись у масштабну серію досліджень, присвячену історії містечок та сіл Чернігівського району в ХХ ст.

Тамара ДЕМЧЕНКО